

УДК 808. 5:070. 42]: 37

<https://doi.org/10.32782/apv/2023.3.7>

Дар'я ДАЦЕНКО

аспірантка кафедри української мови факультету української філології, культури і мистецтва, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053
ORCID: 0009-0001-7584-6022

Бібліографічний опис статті: Даценко, Д. (2023). Генеза проблеми формування риторичної компетентності майбутніх журналістів як об'єкт теоретичного аналізу в педагогічній науці. *Acta Paedagogica Volynienses*, 3, 40–48, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.3.7>

**ГЕНЕЗА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ ЯК ОБ'ЄКТ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ
В ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ**

У статті описано генезу проблеми формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у педагогічному дискурсі задля з'ясування ступеня розробленості обраної теми дослідження та окреслення шляхів методичної доцільності використання здобутків науковців на різних часових відтинках у теорії і практиці підготовки різногалузевих фахівців.

Студіювання джерельної бази, спеціальної літератури та дисертаційних праць у контексті сучасних освітніх реалій і тенденцій уможливило з'ясування етапів становлення та розвитку риторики як науки, а також визначення докорінних змін, які відбувалися на межі тисячоліть й детально описані в працях дослідників означеної проблеми в ретроспективі від давнини до сучасності, що значною мірою вплинули на тлумачення змістового наповнення поняття «риторична компетентність» і визначення теоретико-методичних засад формування риторичної компетентності фахівців різних галузей, журналістської зокрема.

Узагальнення теоретичних напрацювань філософів, психологів, лінгвістів, психолінгвістів, педагогів, лінгводидактів дає змогу констатувати, що дослідники означеної проблеми по-різному тлумачать зміст поняття «риторика» на певних етапах її розвитку, зокрема, як: мистецтво керувати розумом; теорію ораторського мистецтва; науку про закони управління мисленнево-мовленнєвою діяльністю; мистецтво переконання; інструмент виховання та освіченості людини; мистецтво слова; мистецтво керування суспільними процесами; технологію мовлення; ораторське мистецтво; дар, який дозволяє оволодіти розумом і серцем співрозмовника; майстерність уживання мови для передачі інформації та для інтелектуального й емоційного переконання; наука, яка вивчає закони підготовки та виголошення промови задля впливу на аудиторію та реалізацію визначеної мети спілкування; вчення про мовлення в найширшому розумінні, про індивідуальне використання мовних традицій за різних обставин соціально-культурного життя.

Запропоновано тлумачення змісту поняття «риторична компетентність майбутніх журналістів» як складного багатокomпонентного феномену, що охоплює мисленнево-мовленнєву та комунікативну діяльність, яка дає змогу комунікативно доцільно продукувати власне висловлення з дотриманням норм української мови в розгалуженій медійній сфері та в освітньому процесі через накопичення комунікативного досвіду, розвиток мовного чуття й мовної стійкості, засвоєння риторичних знань, формування вмінь, навичок, цінностей для мобільної побудови власних комунікативних стратегій, адекватних цілям, сферам, жанрам і ситуаціям спілкування в галузі журналістики.

Ключові слова: риторика, етапи становлення риторики, розвиток ораторського мистецтва, риторичні знання, вміння, навички, риторичний досвід, видатні ритори, риторична компетентність майбутніх журналістів.

Daria DATSENKO

Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Language of the Faculty of Ukrainian Philology, Culture and Art, Borys Grinchenko Kyiv University, Bulvarno-Kudriavska str., 18/2, Kyiv, Ukraine, 04053
ORCID: 0000-0002-0378-888X

To cite this article: Datsenko, D. (2023). Heneza problemy formuvannia rytorychnoi kompetentnosti maibutnix zhurnalistiv yak ob'iekt teoretichnoho analizu v pedahohichnii nauksi [The origin of the issue of forming the rhetorical competence in future journalists as an object of theoretical analysis in pedagogical science]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 3, 40–48, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.3.7>

THE ORIGIN OF THE ISSUE OF FORMING THE RHETORICAL COMPETENCE IN FUTURE JOURNALISTS AS AN OBJECT OF THEORETICAL ANALYSIS IN PEDAGOGICAL SCIENCE

The article describes the origin of the issue of forming the rhetorical competence in future journalists within the framework of pedagogical discourse to determine the degree of scrutiny of the problem under analysis and consideration of the methodological expediency of implementing scholarly achievements over different time intervals in theory and practice of training specialists in various branches of industry.

The study of the source base, special literature and theses in today's educational realities and trends enabled to specify the stages of formation and development of rhetoric as a science, as well as to determine the fundamental changes at the millennium described thoroughly in the works of the scholars studying this problem in a retrospective from the antiquity to the present. This strongly affected the construal of both the content of the concept "rhetorical competence" and the definition of theoretical and methodological foundations for forming the rhetorical competence in specialists in various areas, notably journalism.

Consolidation of theoretical developments of philosophers, psychologists, linguists, psycholinguists, teachers and specialists in linguodidactics allows us to ascertain that the scholars interpret the content of the concept of "rhetoric" in different ways depending on the stage of its development. The following definitions are retrieved: the art of controlling the mind; the theory of public speaking; the science of the laws of managing mental and speech activity; the art of persuasion; a tool for educating; the art of words; the art of managing social processes; speech technology; oratorical art; an endowment to seize the mind and heart of the interlocutor; the skill of using speech to transmit information for intellectual and emotional persuasion; a science scrutinizing the laws of making a speech to influence the audience and achieving a certain goal in communication; the doctrine of speech in its broadest meaning, namely about the individual use of language traditions in various circumstances of socio-cultural life.

The notion "rhetorical competence of future journalists" is construed as a complex multi-component phenomenon covering mental-and-speech and communicative activity, which allows to produce communicatively expedient utterances in compliance with the norms of the Ukrainian language in an extensive media sphere and in the educational process through the accumulation of the communicative experience, the development of linguistic flair and language stability, assimilation of rhetorical knowledge, formation of skills, abilities and values for flexible construction of one's own communication strategies relevant to the communicative goals, areas, genres and situations in the journalistic field.

Key words: *rhetoric, stages of formation of rhetoric, development of public speaking, rhetorical knowledge, skills, rhetorical experience, outstanding rhetoricians, rhetorical competence of future journalists.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі, коли розмовляти добірною українською мовою стало престижно, приходить розуміння того, що досконале знання мови – важлива професіограма фахівців різних спеціальностей. Оскільки нині українська мова розширює сферу свого функціонування, зростає увага до культури усного та писемного мовлення, саме тому особливої значущості набуває проблема формування риторичної компетентності майбутніх журналістів, яку доцільно розвивати на етапі їхньої професійної підготовки, у період навчання в закладах вищої освіти.

Журналіст покликаний володіти колоритним українськомовним спілкуванням, мати сформовану мовну, мовленнєву, комунікативну компетентності, що виявляється в нормативності мовлення, вмінні продукувати діалоги, есе, інтерв'ю, репортажі та інші жанри професійної спрямованості, аналізувати й створювати тексти різної жанрово-стильової належності, чітко та виразно виголошувати промову, доповідь, виступ на радіо, телебаченні, в аудиторії перед слухачами різних спеціальностей та вікових

груп. На це орієнтують законодавчі та нормативні документи (Закони України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «Про освіту», «Про вищу освіту», «Стандарт вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня, концепція «Нова українська школа та ін.), у яких акцентовано на необхідності формування в учнів і учениць ключових та предметної компетентностей, у студентів закладів вищої освіти – загальних та спеціальних компетентностей.

Практика переконує, що впродовж багатьох століть проблеми, пов'язані з оволодінням правилами ефективної комунікації, законами ораторського мистецтва, розв'язувала риторика, зміст якої в процесі її розвитку постійно змінювався, доповнювався, удосконалювався.

У чинних навчальних планах й освітніх програмах спеціальності: 061 Журналістика освітнього рівня: перший (бакалаврський) передбачено професіограмою, що журналіст не тільки має здійснювати ефективну комунікацію, впливати на аудиторію або конкретну особистість, а й навчитися обстоювати власну думку, пере-

конувати, аргументувати, розповідати, вести бесіду, дискусію, інформувати, спілкуватися, комунікувати з дотриманням норм української мови, майстерно володіти словом, мовними засобами, жанрово-стилістичними різновидами, переконливо доводити, формулювати висновки. Відтак у процесі навчання мовознавчих дисциплін у закладах вищої освіти виникає об'єктивна потреба в розробленні методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студіювання наукових праць із філософії, психології, лінгвістики, педагогіки, лінгводидактики засвідчує, що в теорії та практиці навчання риторики в закладах вищої освіти майбутніх фахівців різних галузей, журналістської зокрема, накопичено значний досвід, який може слугувати підґрунтям формування риторичної компетентності майбутніх журналістів.

Ретроспективний аналіз досліджень проблеми дав змогу з'ясувати, що процес оновлення змісту риторики відповідно до освітніх запитів і потреб суспільства триває від античних часів і донині. Дискусії й пошуки вчених (Д. Будянський, Б. Головешко, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Гузар, А. Книш, Т. Конівіцька, О. Кучерук, О. Мацько, В. Ницета, О. Романовський, О. Ранюк, Л. Ткаченко та ін.) ведуться в контексті різних проблем, а саме: риторика – наука чи мистецтво?; характер риторики як науки (тяжіє до філософії чи лінгвістики?; є окремою наукою чи галуззю однієї з наук?; теоретична чи прикладна наука?) тощо.

Услід за І. Гаркушою, Л. Мацько, «Риторика» як науку розглядаємо багатоаспектно: вчення про мовлення в найширшому контексті; про індивідуальне використання мовних традицій за різних обставин соціально-культурного життя; як ораторське мистецтво, теорію красномовства; майстерність уживання мови для передачі інформації та для інтелектуального й емоційного переконання. «Риторика» характеризуємо як навчальну дисципліну, яка вивчає закони підготовки та виголошення промови задля впливу на аудиторію та реалізації визначеної мети спілкування (Гаркуша, 2019; Мацько, 2006).

Мета статті – дослідити й описати генезу проблеми формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у педагогічному

дискурсі та окреслити шляхи методичної доцільності використання напрацювань науковців різних поколінь у теорії і практиці підготовки різногалузевих фахівців, майбутніх журналістів зокрема.

Виклад основного матеріалу. Опрацювання, аналіз і синтез спеціальної літератури в ретроспективі спонукають до вивчення накопиченого в теорії риторики досвіду майстерного володіння словом, щоб брати до уваги ефективні напрацювання дослідників і впроваджувати в освітню практику з урахуванням соціально-економічних змін, запитів і потреб суспільства продуктивні форми, методи, прийоми, засоби формування риторичної компетентності майбутніх фахівців медійної галузі.

Вивчаючи досвід риторів доби Античності, того чи того періоду в світовій, європейській та українській культурі й освіті, вважаємо за доцільне проаналізувати, як відомі риторичні виступаючи в контакти з іншими особами, виступаючи перед аудиторією, перед містянами, молоддю, учнями чи студентами, переконували їх в істинності, правдивості аргументів. Як під час виступу вміло впливали на співрозмовника, аргументували власні думки, комунікативно виправдано послуговувалися виражальними засобами мови, ритмомелодикою, голосом, дикцією, успішно залучаючи учасників дискусії для розв'язання порушеної проблеми колективно.

Безумовно, заслуговує на увагу риторичний досвід попередніх поколінь відомих риторів, науковців, учителів, викладачів, політиків, журналістів, який описано й проаналізовано в працях зарубіжних та українських науковців Гадамер Ганс-Георг, У. Еко, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Караман, С. Караман, Л. Каніболоцька, Т. Космеда, О. Кучерук, Л. Мацько, В. Ницета, М. Пентилюк, Г. Сагач, Л. Ткаченко, В. Шуляр та ін.), проте ґрунтовного опису досвіду формування риторичної компетентності майбутніх фахівців медійної галузі й донині немає. Відтак у нових соціокультурних умовах назріла потреба пошуку ефективних підходів до формування риторичної компетентності майбутніх журналістів, спроможних успішно розв'язувати професійні завдання в умовах викликів сьогодення.

У процесі опрацювання різножанрової джерельної бази встановлено, що науковцями най-

повніше вивчено досвід навчання риторики в Давній Греції, яка виконувала функцію надважливого складника тогочасного суспільного життя. В Гомерових творах справжнім героєм вважався той, хто не тільки виявляв доблесть, а й умів гарно говорити. З'ясовано, що в стародавній Греції риторика поділяла на три галузі: судова риторика; риторика політична (публічних виступів); урочиста риторика.

Прикметно, що для судової риторики важливим було дотримання таких вимог, як добір правдивих доказів, чіткість фраз задля підтвердження та посилення їх впливу на висунуті аргументи. У життєвій практиці давніх греків було утрадиційнено виголошення промови особою, яка розпочинала перед судом свій позов, щоправда, позивач мав змогу звертатися за допомогою до ритора для написання тексту позову, який у подальшому готував позивача до оприлюднення промови на судовому засіданні, проводячи з ним репетиції для успішної участі в суді.

Виняткових здобутків у Стародавній Греції набула політична риторика, вагомий внесок у розвиток якої зробив Демосфен (384–322 рр. до н. д.) як представник рабовласницької знаті, захисник демократичного ладу. Відомо, що його ораторська трибуна стала ареною ідеологічної і політичної боротьби проти панування Македонії. Три політичні промови, що були виголошені проти македонського царя Філіппа, який посягнув на самостійність Афін, здобули загальнонародне визнання і стали взірцем політичного виступу. Конкуруючи з керівником македонської партії Есхіном, Демосфен завжди перемагав на дебатах свого суперника, умів майстерно драматизувати свою промову, вживаючи часто риторичні запитання, на які тут же сам відповідав; аргументи, доводи викладав ясно, зрозуміло, переконливо; фрази будували короткі, інтонаційно спонукальні, завершені, чіткі стверджувальні або заперечні. Його короткі фрази аудиторія виголошувала кілька разів, створюючи ефект незаперечності висловленому, підтримку та згоду проголошеному. Демосфен часто оперував порівняннями, епітетами, метафорами, риторичними фігурами, що надавало виступу образності, логічності, беззаперечності, доказовості й завжди завершувалося успіхом, позитивним результатом.

Заслугують уваги й здобутки урочистої риторики як різновиду мовотворчості, сформо-

ваного на основі практичної риторики. Засновником урочистої риторики вважають сіцилійського грека Горгія, який удосконалив теорію ораторського мистецтва й ознайомив з нею афінян. Незвичайний стиль його витончених промов вражав афінян, вивищив Горгія як уславленого й неперевершеного вчителя. який зумів перетворити риторика на мистецтво, що своєю красою, проникливістю й силою впливу дивувало кожного містянина, спонукало до самоаналізу, саморозвитку, самооцінки й бажання сформувати в собі вміння бути завжди зразковим в урочистих промовах, різноманітних заходах.

У процесі історичного розвитку всі три галузі риторики стали підґрунтям для педагогічної риторики, зародження якої, як слушно зазначає О. Кучерук, пов'язане з появою давньогрецьких риторичних шкіл, де первісно педагогічна риторика виражалася у формі живого усного мовлення вчителя, його майстерності красномовства (Педагогічна риторика: історія, теорія, практика, 2016; Сучасна педагогічна риторика: теорія, практика, міжпредметні зв'язки, 2007). Представниками педагогічної риторики були педагоги-софісти, навчальний вплив яких ґрунтувався на двох основних техніках, а саме: мистецтві міркування і мистецтві спілкування.

Ефективним прийомом розвивального навчання в освітній системі педагогів-софістів, як стверджує О. Кучерук, була «контрверсія – риторична вправа, якою передбачено висунення протилежної версії до певного твердження чи припущення. Софісти, услід за своїм наставником Протагором, вважали, що про всяку річ є дві думки, протилежні одна одній. Відповідно, застосовуючи контрверсію в навчальній діяльності, софіст як педагог чітко визначав, хто з двох учнів буде «за», тобто аргументуватиме твердження вчителя, а хто – «проти». Після обговорення твердження учні обмінювалися ролями: хто був «за», навпаки, мав висловлюватися «проти», а хто був «проти», мав шукати аргументи «за». Таку стратегію в навчанні сучасні дослідники проблеми схарактеризували як самобутній методичний прийом, який вчив учнів швидко думати, знаходити аргументи, використовувати їх у публічному мовленні, аналізувати судження опонента, переконливо висловлюватися (Педагогічна риторика: історія, теорія, практика, 2016). Принагідно варто

зауважити, що означений методичний здобуток Сократа успішно пройшов випробування через численні століття, здобув цілковите визнання в освітній практиці прогресивного людства й сьогодні активно функціонує в різних модифікаціях у сучасних навчальних аудиторіях.

Продуктивну діяльність софістів у справі поширення педагогічної риторики довершив Ісократ, заснувавши першу школу красномовства, в якій учні оволодівали риторикою й письмом під час здобуття загальної освіти. У школі красномовства вперше стали дотримуватися канону побудови ораторського твору, згідно з яким твір мав містити такі обов'язкові складники, як: *вступ, виклад основної теми, спростування аргументів опонента, висновки*. На відміну від софістів, Ісократ дотримувався традиційної грецької моралі, його настанови стали основою всіх пізніших теорій стилістики. Майстром академічних бесід-діалогів, що здобув у педагогічній науці статус методу евристичної бесіди, був афінський філософ Сократ (469–399 до н.е.), який поширював своє філософське вчення з-поміж афінської молоді у формі діалогу, стверджуючи, що справжнього мистецтва промови не можна досягти без пізнання істини (Конівіцька, 2019, с. 156–168; Нищета, 2010, с. 93–98; Педагогічна риторика: історія, теорія, практика, 2016).

У працях послідовника Сократа, філософа Платона висловлено критичне ставлення до вчення софістів, аргументовано, що для досягнення істини необхідно проблему розглядати в органічній єдності двох видів здібностей особистості, зокрема: аналізу (здатність звести все до єдиної ідеї; 2) синтезу (здатність аналізувати, розкласти явище на його складники).

У подальшому окремі ідеї й теоретичні постулати попередніх поколінь філософів розвивав учень Платона Аристотель, який заклав основи красномовства у спеціальній праці в трьох книгах «Риторика», де обґрунтовано: 1) загальні принципи риторики; 2) схарактеризовано особистість оратора й специфіку його аудиторії; 3) описано техніку та спосіб висловлення думки ратора; 4) інтерпретовано правдоподібність як основну умову викладу промови.

Джерела з історії філософії віддзеркалюють сторінки підкорення Греції римлянами, які перейняли грецьку культуру й освіту. Грецька риторика набула величезного значення та авто-

ритету в усій Римській імперії, хоча в II столітті до нашої доби консервативні римляни забороняли грецьким ораторам і філософам з'являтися в Римі. Відомо, що грецький вплив поширювався з неймовірною швидкістю, оскільки перші відомі римські оратори пройшли саме грецьку школу. Когорта талановитих римських ораторів була вихована під впливом грецької риторики, зокрема: Цицерон, Квінтіліан, Сенека Старший, Авсоній, Патера, Мінервій, Сіммах та ін.

За свідченням історико-філософських джерел, у Давньому Римі самотньою була система навчання в ораторській школі Цицерона, зорієнтована на формування в учнів пізнавальної активності через самотнє створення сюжетів за пропонованою вчителем темою й настановами про шляхи та підходи до їх створення. До того ж самотньо створені учнями сюжети обговорювалися й захищалися з обов'язковим обґрунтуванням доцільності оприлюдненого сюжету, а також майстерності у виборі мовних засобів та переконливих інтонаційних малюнків у виголошенні сюжету. У подальшому за часів Цицерона в ораторських школах більшу увагу на заняттях приділяли самотній роботі, яка передбачала нові підходи до організації навчання, згідно з якими кожен учень сам обирав тему, що стосувалася актуальних життєвих проблем, а також обов'язкового розгляду проблем, пов'язаних із судочинством. Пріоритетом у новій системі навчання обрано формування риторичних умінь і навичок учнів для вироблення індивідуального майстерного оприлюднення промови з дотриманням таких обов'язкових вимог: встановлення контакту зі співрозмовником; підтримання бесіди; способи зацікавлення співрозмовника бесідою; переконування, доведення, захоплення співрозмовника ідеями, задумами; ведення переконливої розповіді. Для складання промов в ораторській школі розроблено теорію, в якій передбачено дотримання композиційних складників: екзордіум – кілька вступних зауважень щодо теми промови: експозицію – визначення поняття, характеристика обсягу й важливості теми; кауза – логічні аргументи, що підтверджують правильність судження, безпосередні дедуктивні докази; контраріум – спростування думки супротивника, непрямі дедуктивні докази; сіміле – подібні явища в інших сфе-

рах, аналогії; екземпльом – приклади з історії і повсякденного життя, індуктивні докази; тестимоніум – висловлення славетних людей, звернення до народної творчості (прислів'я, приказки, анекдоти, авторитетні судження, крилаті висловлення); конклюдіо – резюме, висновки, їх використання (Педагогічна риторика: історія, теорія, практика, 2016).

Студіювання джерел з історії риторичної думки переконує, що епоху середньовіччя в школах Західної Європи риторика розвивалася під значним впливом освітньої системи семи вільних мистецтв (тривіума – граматики, риторика, діалектика; квадривіума – арифметика, геометрія, астрономія, музика), прикметною ознакою якої було зниження інтересу до античних мудреців і тяжіння до оригінального словесного вираження оратором певних догм з використанням фігур слова і фігур думки. До того ж функціонування шкіл при монастирях, соборах, церквах спричинило домінування змісту релігійних учительських промов над науковим знанням. Непересічним представником риторства цього періоду джерела фіксують англосаксонського вченого і монаха Алкуїна Йоркського та його видатний доробок «Риторика», розроблений на засадах античної риторики Цицерона з чітко вираженою дидактичною настановою на розвиток природних здібностей учня. Праця А. Йоркського «Риторика» використовувалася як підручник для шкільного навчання, в якому простежено дидактичний складник розвивального навчання.

У період Відродження риторика античних риторів в європейських країнах продовжує розвиватися на зразках античних риторів у нерозривному зв'язку з літературним мистецтвом і посиленою увагою до людини, її життєвих та духовних потреб. Добу Відродження репрезентують: ректор Празького університету Ян Гус, відомий як автор проповідей національною мовою, противник монополії латини; італійський педагог Вітторіно да Фельтре, який створив школу «Будинок радості», в якій розвивав природні здібності учнів. Його система виховання й навчання ґрунтувалася на використанні діалектики як методу й науці розмірковування; німецький педагог-гуманіст Філіп Меланхтона, цінним спадком якого є наукові праці, коментарі до Святого Письма, вірші, листи, підручники, зокрема з риторики. Маркерами його

усного й писемного мовлення були ясність, системність і витонченість викладу теми, промови (Педагогічна риторика: історія, теорія, практика, 2016, с. 36).

Опрацювання спеціальної літератури про становлення риторики як наукової галузі в Україні, витоки якої сягають періоду розквіту Київської Русі, засвідчило, що український риторичний досвід формується з появою двох шкіл: 1) «школи грамоти» функціонували для дітей представників знаті, бояр, князевих урядників, купців, де навчали основ письма, читання, рахування, хорового співу, ознайолювали з народними віруваннями, традиціями, християнським ученням (працювали в «школах грамоти» кандидати в священники та прості люди, які знали грамоту); 2) «школи книжного вчення», в яких за О. Кучерук викладали діалектику, риторіку, граматику, арифметику переважно для дітей князів, бояр, духовенства. Учителі цих шкіл послуговувалися у своєму мовленні вислови античних мудреців, письменників (Аристотеля, Платона, Сократа, Епікура та ін.), часто озвучували в педагогічному мовленні й тлумачили тексти зі Священного Писання й у такий спосіб розвивали християнську свідомість, мислення. Загалом у школах Київської Русі в одній особі був учитель і проповідник, учителями ставали переважно священники, дяки, інші церковнослужителі, які надавали перевагу моральному вихованню, а не освітнім цілям, висловлювали християнські догми, викладали формальні знання, відірвані від життя й практики (Педагогічна риторика: історія, теорія, практика, 2016, с. 49).

У добу українського Відродження (XVI–XVII ст.) почалися позитивні зміни в культурно-освітньому житті українців, оскільки з'являються середні навчальні заклади, козацькі школи, в яких формували у вихованців козацький дух, навички гарного переконливого мовлення. Навчання в тогочасних школах здійснювалося за поширеною ще в добу Античності системою «семи вільних мистецтв». Сприятливими для розвитку української риторики виявилися XVII–XVIII століття, коли в різних містах України з'являлися братські школи середнього типу, де учні різних соціальних станів вчилися передусім читати і писати. Проте найбільшою перевагою варто назвати навчання

словесної майстерності умінню полемізувати. Особливого розквіту набула риторика в період функціонування Києво-Могилянської академії. Риторичну спадщину викладачів Києво-Могилянської академії сучасні українські лінгводидакти (Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Караман, С. Караман, О. Кучерук, В. Нищета та ін.) розглядають як значний крок у становленні науки про організацію ораторського мистецтва в Україні. Видатними постатями риторів-педагогів в академії були Інокентій Гізель, Лазар Баранович, Іоанікій Галятовський, Антоній Радивиловський, Феофан Прокопович та інші, в освітній практиці яких переважало переконування вихованців за допомогою образного мовлення істинності релігійних текстів. Щоправда, окрім використання Святого Письма, самобутніх лекцій-проповідей, педагоги-ритори вдавалися до наукового аналізу явищ природи, просвітницьких ідей європейських філософів. Особливу увагу приділяли ознайомленню студентів з досвідом відомих риторів доби Античності, зокрема з працями Аристотеля, Сократа, Платона, Горгія, Цицерона та інших (Голуб, 2017; Нищета, 2010; Педагогічна риторика: історія, теорія, практика, 2016).

Несприятливими для розвитку української риторики виявилися затяжні суспільно-політичні процеси ХІХ–ХХ століть, позначені заборонаю в ХІХ столітті вивчення української мови та спілкування нею в громадських місцях тогочасної імперії. У колишню радянську добу в ХХ столітті, хоч в українських закладах освіти було поновлено вивчення української мови і літератури, проте «Риторика» як навчальну дисципліну було вилучено із усіх навчальних планів закладів вищої освіти як таку, що формувала буржуазний світогляд, шкідливий для тогочасної авторитарної системи, оскільки основним методом навчання в усіх закладах освіти визнано монолог, водночас навчальний діалог, як і дискусія, на уроках в школі та заняттях у вищих закладах освіти було заборонено

як дидактичний метод, що формує незручне для системи критичне мислення, самостійність суджень, активну життєву позицію.

Зі здобуттям Україною статусу суверенної держави риторика введено до змісту навчальних планів закладів вищої освіти як обов'язкову чи вибіркову дисципліну як одну із пріоритетних у формуванні риторичної компетентності майбутнього фахівця. Упродовж трьох десятиріч видано монографії, підручники, посібники, статті, виконано спеціальні дослідження з проблеми. Науковці (А. Бойко, Д. Будянський, І. Гаркуша, Б. Головешко, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Гузар, О. Караман, С. Караман, Л. Каніболоцька, А. Капська, А. Книш, Т. Космеда, О. Кучерук, Л. Мацько, О. Мацько, В. Нищета, О. Романовський, О. Ранюк, Г. Сагач, Л. Ткаченко, О. Штепа, В. Шуляр та ін.) у різноманірних виданнях розробили теоретичні прикладні аспекти риторики, використовуючи цінні здобутки риторів різних епох й адаптуючи дидактичний інструментарій дисципліни до мінливих умов динамічного сьогодення.

Висновки. Отже, у процесі ретроспективного опрацювання, аналізу й синтезу наукової літератури та спеціальних досліджень з проблеми формування риторичної компетентності в майбутніх журналістів з'ясовано ступінь розробленості її в педагогічній науці, причини еволюціонування змісту риторики як науки й навчальної дисципліни, досліджено історичні умови актуалізації проблеми на різних часових відтинках, а також простежено постійну увагу дослідників до вдосконалення методичного інструментарію з риторики для вироблення практичних умінь і навичок з основ красномовства здобувачів освіти відповідно до запитів і потреб суспільства.

Зауважимо, що в межах статті складно описати всі аспекти окресленої проблеми через її багатовекторність і часовий вимір. Конкретизацію мало описаних сегментів проблеми в педагогічній науці визначаємо як предмет нашого подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Будянський Д. В. Напрямки використання здобутків риторики в процесі розвитку риторичної культури викладача вищого навчального закладу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Вип.1(40). С. 38-41.
2. Гаркуша І. В. Риторична культура мовлення сучасного фахівця-психолога : навч. посіб. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 143 с.

3. Головешко Б. Р. Педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх фахівців з адміністративного менеджменту у вищому навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Харків, 2017. 294 с.
4. Голуб Н. Б. Роль і місце риторики у системі шкільної мовної освіти. Ювілейний збірник Національної академії педагогічних наук України. 2017. С. 147-151.
5. Гузар О. Комунікативне лідерство керівників освітніх закладів : навч. посібн. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.
6. Каніболоцька Л. В. Педагогічні умови формування риторичної компетентності майбутніх викладачів вищих аграрних навчальних закладів у процесі фахової підготовки. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. 2016. Вип. 239. С. 101-106.
7. Караман С. О., Караман О. В. Орфоепічний тренінг. Фонетика. Орфоепія. Орфографія. Графіка. Стилїстика. Риторика. Завдання і вправи : Навчальний посібник. Вид. 3-тє переробл. і доп. КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2009. 184 с.
8. Конівіцька Т. Я. Структура риторичної компетентності психологів. *Проблеми освіти : зб. наук. пр. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»*. Київ, 2019. Вип. 93. С. 156-168.
9. Мацько Л.І. Риторика: Навч. Посіб. 2-ге вид. стер. / Л.І.Мацько, О.М.Мацько. К.: Вища школа, 2006. 311 с.
10. Ницета В. Риторична компетентність учнів загальноосвітніх шкіл як педагогічна проблема / В. Ницета // *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки): [частина II]*. Листопад, 2010. № 22 (209). С. 93-98.
11. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія / [О. А. Кучерук, Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна, С. О. Караман та ін.] ; за ред. О. А. Кучерук. Київ : КНТ, 2016. 258 с.
12. Попович А. С. Методика навчання стилїстики майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти: монографія. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я. І., 2018. 376 с.
13. Сагач Г.М. Риторика: [навч. посібник]; вид. 2-е, перероб. / Г.М.Сагач. К.: Ін Юре, 2000. 568 с.
14. Сучасна педагогічна риторика: теорія, практика, міжпредметні зв'язки: [зб. наук. праць за матеріалами наук. семінару]; за ред. Т.А.Космеди. Львів: ПАІС, 2007. 267 с.
15. Ткаченко Л.П. Фахова спрямованість курсу риторики у практиці сучасних закладів вищої освіти. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstreams/16c583e9-2c9b-4b22-86da-e6a07e3160e5/download>

REFERENCES:

1. Budianskyi, D.V. (2017). Napriamky vykorystannia zdobutkiv rytoryky v protsesirozvytku rytorychnoi kultury vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu [Trends in implementations of achievements of rhetoric in the process of development of rhetorical culture of a teacher of in a higher educational institution]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia "Pedahohika. Sotsialna robota"*, 1(40), 38-41.
2. Harkusha, I.V. (2019). *Rytorychna kultura movlennia suchasnoho fakhivtsia-psykhologa. Navch. posib* [Rhetorical culture of speech of a modern psychologist. Textbook]. Dnipro: Universytet imeni Alfreda Nobelia.
3. Holoveshko, B. R. (2017). Pedahohichni umovy formuvannia liderskykh yakosteï umaibutnykh fakhivtsiv z administratyvnoho menezhmentu u vyshchomu navchalnomuzakladi [Pedagogical context for forming leadership qualities in future specialists in administrative management in higher education]. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04, Natsionalnyi tekhnichniyi universytet "Kharkivskiyi politekhnichniyi instytut", Kharkiv.
4. Holub, N.B. (2017). Rol i mistse rytoryky u systemi shkilnoi movnoi osvity [The role and place of rhetoric in the system of language teaching at school]. *Yuvileinyi zbirnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, Kyiv, 147-151.
5. Huzar, O. (2016). *Komunikatyvne liderstvo kerivnykh osvityvnykh zakladiv : navch.posibn* [Communicative leadership of heads of educational institutions. Textbook]. Kyiv: DP "NVTs "Priorytety".
6. Kanibolotska, L.V. (2016). Pedahohichni umovy formuvannia rytorychnoi kompetentnosti maibutnykh vykladachiv vyshchyykh ahrarnykh navchalnykh zakladiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Pedagogical conditions for forming rhetorical competence in future teachers of higher agricultural educational institutions in the process of professional training]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriiia : Pedahohika, psykhohohiia, filozofiiia*, 239, 101-106.
7. Karaman, S.O., Karaman O.V. (2009). *Orfoepichnyi treninh. Fonetyka. Orfoepiia. Orfohrafiiia. Hrafika. Stylistyka. Rytoryka. Zavadannia i vpravu: Navchalnyi posibnyk*. 3rd ed [Orphoepic training. Phonetics. Orphoepia. Spelling. Graphics. Style. Rhetoric. Tasks and exercises. Textbook], Kyiv: KMPU im. B. D. Hrinchenka.
8. Konivitska, T.Ya. (2019). Struktura rytorychnoi kompetentnosti psykhologiv [The structure of the rhetorical competence of psychologists]. *Problemy osvity : zb. nauk. pr. DNU "Instytut modernizatsii zmistu osvity"*, 93, 156-168.
9. Matsko, L.I. (2006). *Rytoryka: Navch. Posib. [Rhetoric. Textbook. 2nd ed.]*, K.: Vyshcha shkola.

10. Nyshcheta, V. (2010). Rytorychna kompetentnist uchniv zahalnoosvitnikh shkil yak pedahohichna problema [Rhetorical competence of secondary school students as a pedagogical problem]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka (pedahohichni nauky), chastyna II*, 22 (209), 93-98.
11. Holub, N.B., Horoshkina, O.M., Karaman, S.O., Popovych, A.S. (ed.). (2016). Pedahohichna rytoryka: istoriia, teoriia, praktyka : monohrafiia [Pedagogical rhetoric: history, theory, practice. Monograph]. Kyiv : KNT.
12. Popovych, A.S. (2018). *Metodyka navchannia stylistyky maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury v zakladakh vyshchoi osvity: monohrafiia* [Methods of teaching stylistics to future teachers of the Ukrainian language and literature in higher education institutions. Monograph]. Kam'ianets-Podilskyi: FOP Sysyn Ya.I.
13. Sahach, H.M. (2000). *Rytoryka: navch. posibnyk [Rhetoric. Textbook. 2nd ed.]*, K.: In Yure.
14. Kosmeda, T.A. (ed.). (2007). Suchasna pedahohichna rytoryka: teoriia, praktyka, mizhpredmetni zviazky [Modern pedagogical rhetoric: theory, practice and interdisciplinary links]. *Zb. nauk. prats za materialamy nauk. seminaru*, Lviv: PAIS.
15. Tkachenko, L.P. (2018). Fakhova spriamovanist kursu rytoryky u praktytsi suchasnykh zakladiv vyshchoi osvity [Professional orientation of the course of rhetoric in modern institutions of higher education]. *Pedahohika ta psykhohiia*, 59, 101-111. Retrieved from <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstreams/16c583e9-2c9b-4b22-86da-e6a07e3160e5/download>